

11 דצמבר 2017
כ"ג כסלו, תשע"ח

נייר עמדה בנושא הצעת חוק בתי דין רבניים (בוררות בעניין אזרחי), התשע"ז-2017

מוגש לוועדת חוקה חוק ומשפט לקראת דיון ביום 12.12.17

שדולת הנשים בישראל ועמותת איתך-מעכי משפטינות למען צדק חברתי מבקשות לשוב ולהביע **דאגה עמוקה והסתייגות חריפה** באשר להצעת חוק בתי דין רבניים (בוררות בעניין אזרחי), התשע"ז-2017 **בנוסחה העדכני** והשלכותיה האפשריות על זכויותיהן של נשים בישראל.

נוסחה העדכני של הצעת החוק לא שינה עמדתנו בנוגע למשמעות הרחבה והמסוכנת לחיזוק מעמדם וסמכויותיהם של בתי הדין הרבניים. מוסדות אשר האזנים עליהם הם מושתתים, הדרכים בהן נקבעות הרכבם האנושי ודרכי התנהלותם, נגועים באפליה עמוקה וקשה של נשים ופוגעים במאמצים להשגת שוויון מגדרי בישראל.

כאמור, הצעת החוק מבקשת להסמיך את בתי הדין הרבניים לעסוק בבוררות בהסכמה בכל "עניין אזרחי", וזאת משניתנה לכך "ההסכמתם המפורשת" של כל הנוגעים בדבר. בעמדתנו לקראת הדיון שנקבע ליום 14/11/17 עמדנו על הבעייתיות הנובעת מדרישת "ההסכמה", ועל הבעייתיות הנובעת מהתדיינות בפורום דתי על פי דין תורה והשלכותיה של התדיינות זו כלפי נשים אשר מצויות באי שוויון כנקודת מוצא במערכות אלה, וביתר שאת בהתדיינות בין צדדים אשר מצויים בפערי כוחות כגון במחלוקות בין עובד מעביד. עמדתנו זו מקבלת משנה תוקף לנוכח החלה רשמית של סדרי הדין הנהוגים בבתי הדין הרבניים על הליכי הבוררות המוצעים בחוק וזאת בהתאם לתקנות הדיון בבתי הדין הרבניים בישראל – תשנ"ג, כפי שנקבע בגדרי סעיף (3)4 להצעת החוק.

זאת ועוד, ההתדיינות ה"מוסכמת" בהצעת החוק יוצרת אפריורית אי שוויון כנקודת מוצא, זאת בשל פערי הכוחות שבין נשים לגברים אשר מונצחים על דרך הדרתן הממוסדת של נשים מלכהן ו/או להחזיק בתפקידים כלשהם (כיועצות/ דיינות/ בוררות) במסגרות אלה. הדרה זו מבטיחה דיון בלתי שוויוני בפני הרכב של פוסקי הלכה, שהינם גברים דתיים, בעלי תפיסת עולם גברית – רחוקה מעולמן של הנשים, ארכאית ופטריארכלית אשר מוטה מראש לרעתן של נשים.

בנוסף, הבענו חשש עמוק באשר להשלכות על זכויות מהותיות של צדדים מתדיינים על פי הדין הדתי אשר מהווה מערכת דינים מקבילה, שאינה כפופה למערכת המשפטית הקיימת ובהתפתחויות חקיקתיות אשר העניקו מעמד חוקתי לעקרונות יסוד כגון שוויון, כבוד וחירות, חופש העיסוק ועוד.

בנייר עמדה זה נבקש לפרט עמדתנו כי יש להחריג את משפט העבודה באופן גורף מדיון במסגרת בוררות דתית וכן את עמדתנו ביחס לסוגיית "ההסכמה" כמפורט להלן:

יש להחריג את כל משפט העבודה על כל היבטי

כאמור, אנו מביעות התנגדות נחרצת להצעת חוק זו אשר דנה את המתדיינות במסגרתה לפורום מפלה ובלתי שוויוני כמפורט בפתח עמדה זו. לגופם של דברים, עמדתנו הינה כי יש להחריג באופן מפורש את סמכות הדיון

במתווה של בוררות במחלוקות בתחום משפט העבודה על כל היבטיו. עמדה זו נובעת מכך שבתי הדין לעבודה בעלי המומחיות והמקצועיות לדון במחלוקות בנושאי תעסוקה תוך התאמה למתדיינים הבאים בשעריהם בכפוף לחוקי העבודה המגנים עליהם והדברים נכונים ביתר שאת **ביחס לנשים**.

חשוב לציין כי אמנם הצעת החוק מסייגת דיון בנושא הנמצא בסמכותו של בית הדין לעבודה, אך סייג זה הינו רק ביחס לנושאים ש"אינם יכולים לשמש נושא הסכם בוררות לפי כל דין" (כך לפי סיפת סעיף 1(6) להצ"ח). בחינת "הדין" ביחס לנושאים אלה, מעלה רשימה מצומצמת בלבד של נושאים המצויים בסמכותו הייחודית של בית הדין לעבודה¹ אשר נוגעת במרבית המקרים למחלוקות הנוגעות לעצם קיומה של זכות קוגנטית וקביעת יחסי עבודה ונושאים שעילתם ביחסי עבודה מאורגנים ולא למחלוקות בנוגע להיקף הזכות ויישומה.

ביחס ליתר הנושאים במשפט העבודה נקבע כי בכל הנוגע לפרשנות החוקים ויישומם במסגרת יחסי העבודה, כגון כימות זכויות, בכלל זה קביעת גובה הפיצויים, גובה שכר/ה של העובד/ת, יתרת ימי המחלה, פדיון ימי החופשה או תקופת ההודעה המוקדמת לפני הפיטורים ועוד – **בכל אלה ניתן לדון בהליך הבוררות**².

מכאן שאין כל משמעות אמיתית להחרגה שנקבעה בסעיף 1(6) להצעת החוק משבפועל יהיה ניתן לדון במסגרת בוררות ברוב ההיבטים הנוגעים ליחסי העבודה ועמדתנו נותרה בעינה כי יש להחריג את כל יחסי העבודה מגדרי הצעת החוק בשל הנצחת פערי הכוחות ובייחוד של נשים בהתדיינות בפורום דתי בסוגיות אשר ראוי שיידונו בפורום מקצועי אשר לו המומחיות לפסוק במחלוקות מסוג זה.

בשנת 2017 פרסמה עמותת איתך – מעכי דו"ח נרחב אודות השפעת הליכי הגישור בבתי הדין לעבודה על זכויות נשים עובדות³. ממצאי הדו"ח חשפו שורה של חסרונות וסכנות ביישום הליכי גישור במתכונתם כיום, תוך התמקדות במחקרים רבים אשר הצביעו על **נטייתן של אוכלוסיות מוחלשות להתפשר ולא לעמוד על זכויותיהן** בעיקר כאשר מדובר בנשים.

אמנם הדו"ח התמקד בהליכי גישור, אך רוח הדברים נכונה ביחס לכלל ההליכים האלטרנטיביים לרבות בוררות ופישור המהווים חלופה להתדיינות מקצועית משפטית בבתי הדין בעלי מומחיות בנושאים אלה.

למען הזהירות נציין, כי גם ההוראה הנוגעת לתחולת הדין הדתי "כך שלא תיפגע זכות מהותית" בניגוד לחוקים מפורשים (סעיף 3 להצעת החוק), אינה נותנת מענה ו/או הגנה לצדדים המצויים בפערי כוחות ועל אחת כמה וכמה עת מדובר בנשים המתדיינות במחלוקות א-סימטריות מסוג זה.

כך, למשל, בעוד הצעת החוק מונה רשימה ספציפית של חוקים אשר זכויותיו של בעל דין לא יפגעו בניגוד אליהם, ובכלל זה "משפט העבודה שאין להתנות עליו, המגן על זכויות עובדים" וחוק שוויון הזדמנויות לאנשים עם מוגבלות (סעיף 23), (3) להצעה). לצד חוקים מפורשים שהוזכרו בהצעת החוק, בולטים החוקים שאינם מנויים בהצעה כגון חוק עבודת נשים, תשי"ד-1954 וחוק שוויון הזדמנויות בעבודה, תשמ"ח – 1988, החוק למניעת הטרדה מינית, תשנ"ח-1998 ועוד שורת חוקים ארוכה המקנה הגנה נרחבת (בעיקר) לנשים במקומות עבודתן. התוצאה הינה שמכלל ההן לומדים על הלאו ולכאורה ניתן יהיה לדון בהליכים לפי חוקים

¹ ראו בסעיף 24 לחוק בית הדין לעבודה, תשכ"ט-1969

² בג"ץ 760/79 דין נ' בית-הדין הארצי לעבודה, פ"ד לד(3) 820, בעמ' 823

³ עו"ד קרן שמש פרלמוטר, **השפעת הליכי גישור בבתי הדין לעבודה על זכויות נשים עובדות**, דו"ח של עמותת איתך – מעכי משפטניות למען צדק חברתי (2017).

אלה, תוך החלת דין תורה אשר הינו בלתי שוויוני ומפלה מטבעו ובמסירת סכסוך שעילתו בין היתר בחוקים אלה לבוררות עלולות עובדות למצוא עצמן ללא הגנה מפני ניצול מוסרי, ערכי וכלכלי⁴.

מכאן ולאור הפער הבולט ביחסי הכוחות, אי השוויון והייצוג הא-סימטרי של תפיסות העולם במערכת הדתית, גובר החשש לזכויות הנשים אשר ימצאו עצמן מתדיינות בפני בוררות מסוג זה.

סוגית ההסכמה

הדרישה ל"הסכמה מפורשת" מצד הצדדים, כתנאי להתדיינות, מעלה חשש ממשי **לכפיית הסכמה** כתנאי להתדיינות. חשש זה מקבל משנה תוקף לאור העמימות באשר למועד מתן ההסכמה ואופן נתינתה - שכן מבלי לתחום את מועד מתן ההסכמה בפועל, בכל שלב ניתן יהיה להשיג את הסכמת אחד הצדדים והדבר משליך ישירות על אופן מתן ההסכמה ועל האפשרות שהסכמה זו תינתן שלא בכפייה ו/או תחת לחץ ותוך איום בסנקציות חברתיות.

הדברים מקבלים משנה תוקף עת מדובר במחלוקות אזרחיות/ ממוניות אשר יתפתחו בין צדדים בעלי פערי כוחות ממשיים, כדוגמת עובד – מעביד ו/או בסוגיות אשר עילתן בחוזים אחידים ובסוגיות צרכניות שעילתן בחוק הגנת הצרכן תשמ"א – 1981 ועל אחת כמה וכמה ביחס לנשים, לא כל שכן נשים באוכלוסיות מוחלשות בקהילות סגורות.

כאמור לעיל, בהיעדר מומחיות של בתי הדין הרבניים בתחומים אזרחיים, גובר החשש לפסיקה הנוגדת את זכויותיהם המהותיות של המתדיינים בניגוד לחוקים שפורטו בסעיף 3 להצעת החוק באופן כללי ובניגוד לחוקים שלא נזכרו שם בפרט- כגון חוק עבודת נשים וחוק שוויון הזדמנויות בעבודה, וכן חוק הגנת הצרכן.

דוגמא לכפיית הסכמה בין צדדים בלתי שוויוניים (במקרה זה עובדת – מעביד), ניתן למצוא למשל בהסכמי עבודה במוסדות חינוכיים במגזר הדתי חרדי. בתוך הסכמי העבודה ניתן למצוא **תניות גורפות אשר כופות הסכמה** להתדיינות בפני בורר מוסכם ולהכרעה על פי דין תורה כתנאי לקבלה לעבודה (שכן ללא חתימה על הסכם העבודה לא תחל ההעסקה בפועל), כך למשל נכתב באחד ההסכמים:

"הצדדים מסכימים כי כל סכסוך ו/או דין ודברים שיתגלה ביניהם יוכרע רק עפ"י דין תורה או בהתייעצות עם בורר מוסכם"

דוגמא נוספת:

"הצדדים ממנים את הרב _____ כבורר מוסכם ביניהם ומתחייבים כי בכל שאלה פנו אליו או למי שהוא יפנה והחלטתו תהיה מחייבת"

ניסוח תניית בוררות "מוסכמת" באופן גורף ואחיד במסגרת הסכמי העסקה ולא כל שכן במסגרת הסכמת אחרת, אינה עולה בקנה אחד עם הסכמה אותנטית להתדיינות בפני בוררות דתית ומובן שהסכמה באופן הזה אינה עולה בקנה אחד עם הדרישה להסכמה מפורשת משני הצדדים כתנאי לקניית סמכות הבורר במחלוקות מסוג זה.

⁴ ע"ע (ארצי) 1504/04 ד"ר ללה אבין נ' 'מכבי שירותי בריאות', (8.3.05) [פורסם בנבו].

הסכמה מחמת "טעות" אפשרית שמדובר בהליך רשמי

הצעת החוק מבקשת לאפשר דיון במסגרת בוררות גם במידה ולא ניתנה הסכמה של שני הצדדים בכתב ובלבד שצד אחד פנה לבית הדין וביקש זאת, או אז, בית הדין ישלח זימון רשמי לצד שאינו חתום על טופס ההסכמה ועל האפשרות לחתום על טופס ההודעה (סעיף 2(ג) להצעת החוק). אלא, שעבור חלקים משמעותיים מהאוכלוסייה, מכתב המזמין להליך בוררות שעליו מתנוסס סמל המדינה הוא עניין מרתיע אשר יוביל רבים לקבל את הליך הבוררות המוצע, חרף העובדה כי במכתב מצוין שנדרשת לכך הסכמת הצדדים.

אשר על כן, לאור האמור לעיל, אנו, שדולת הנשים בישראל ועמותת איתך מעכי משפטניות למען צדק חברתי, קוראות לנבחרות ונבחרי הציבור המייצגות ומייצגים נשים וגברים כאחד, **לבלום את הצעת החוק שבכותרת, המסכנת את מעמדן של נשים בישראל ואת ההישגים החשובים בתחום השוויון המגדרי, ובכך למנוע פגיעה חמורה בזכויות נשים.**